

УДК 343.139

*В. К. Волошина,
аспірантка кафедри кримінального процесу ОНЮА*

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Проблема принципів виникає у будь-якій галузі права. Але особливу вагу та особливу значимість здобуває питання про принципи саме в кримінальному процесі. Зміст цих принципів спростовує погляд на кримінальний процес як на сферу суто формальної, технічної діяльності органів розслідування і суду. Саме принципи процесу, що мають визначальне значення для всієї системи процесуальних інститутів, що відображають найбільш істотні риси та властивості всієї багатогранної і різномірної кримінально-процесуальної діяльності, у якій беруть участь різні учасники процесу та у різних процесуальних стадіях, служать підтвердженням тих особливих соціальних цінностей, на сторожі яких стоїть кримінально-процесуальний закон. Адже саме в кримінальному судочинстві вирішуються питання, пов'язані з такими людськими цінностями, як честь, гідність особистості, її добре ім'я, воля, а іноді і життя.

Важливе значення принципів кримінального судочинства визначається також тим, що вони відіграють роль рефлекторів, що висвітлюють шлях тлумачення закону у випадках, коли виявляються ті чи інші прогалини в правовому регулюванні.

Проблемі принципів кримінального процесу в літературі приділялося не мало уваги. Даним питанням займалися такі видатні вчені як Т. М. Добровольська, П. М. Давидов, П. С. Елькінд, М. С. Строгович та інші. Що ж стосується принципів досудового розслідування, то вони лише зачіпались такими авторами, як С. А. Шейфер, М. С. Сторогович, М. В. Жогін, Ф. М. Фаткуллін, Н. А. Якубович, але не піддавались докладному науковому розгляду, хоча практична і теоретична потреба в них безперечно існує. Досудове розслідування, як і всі інші стадії кримінального процесу, будується на базі принципів, що визначають основний зміст усієї процесуальної діяльності в цілому та її окремих етапів.

Т. М. Добровольська [1], В. А. Стрёмовський [2], С. О. Шейфер [3], Є. Г. Коваленко [4], вважають недоцільним поряд із засадами кримінального процесу виділяти і принципи окремих стадій процесу, тому що принципи, на яких побудований кримінальний процес у цілому поширюються і на стадію досудового розслідування, а якщо це так, то немає ніяких підстав встановлювати для даної стадії якісь особливі, властиві тільки їй, принципи.

На наш погляд, досудове розслідування хоча і базується на загальних засадах кримінального процесу в цілому, але поряд з цим воно має і свої специфічні принципи, що визначаються задачами даної стадії. Таким чином, виходить, що в стадії досудового розслідування діють принципи, що покладені в основу всього кримінального процесу, і, крім того, мають особливі принципи, на яких побудована тільки стадія досудового розслідування.

На наш погляд, систему принципів досудового розслідування можна представити у такому вигляді.

1. Принцип законності.

Припускає, що всі умови, порядок і форми провадження дізнання та досудового слідства детально регламентуються законом і не допускає здійснення будь-яких дій, які не передбачені законодавством. Принцип законності вимагає, щоб досудове розслідування провадилось тільки по належним чином порушеній кримінальній справі і тими посадовими особами, яким вона підслідна. При розслідуванні справи посадові особи завжди повинні точно дотримуватися всіх процесуальних норм, що визначають умови і порядок провадження відповідних дій. Успішне розкриття злочинів і викриття винних неможливе без неухильного дотримання діючих законів, норм кримінально-процесуального права кожним слідчим і працівником органа дізнання, тому що ці норми являють собою насамперед струнку систему засобів встановлення істини по кожній справі, гарантують об'єктивність, повноту і всебічність розслідування. Точне розуміння змісту кожної норми кримінально-процесуального права і неухильне застосування її відповідно до призначення забезпечують виконання всіх задач досудового розслідування. Порушення цих норм означає порушення вимог законності.

2. Повнота, всебічність і об'єктивність розслідування.

Відображають різні боки одного принципу й найтіснішим образом переплітаються між собою. Всебічність розслідування припускає ретельну перевірку всіх можливих по обставинах справи припущень (рішень) про характер злочину і винних осіб. Повнота означає встановлення не тільки злочинного факту і винності визначеної особи в його здійсненні, але і всіх інших обставин, що входять у предмет і межі доведення в справі (особистість винного, обтяжуючі і пом'якшуючі провину обставини, умови і причини, що сприяли здійсненню злочину, та ін.). Об'єктивність укладається в неупередженості слідчого в дослідженні обставин справи і їхній оцінці, у його обов'язку пізнати ці обставини в точній відповідності з об'єктивною дійсністю. Всебічність, повнота й об'єктивність розслідування, узяті всі разом, означають, що в ході розслідування будь-якої кримінальної справи слідчий повинний ретельно перевіряти всі можливі загальні і часткові слідчі версії, по кожній з них досліджувати цілком всі істотні факти й обставини, виявляти й аналізувати по ним докази які викривають, так і докази, що виправдують, і при всьому цьому бути неупередженим, виходити тільки з інтересів встановлення об'єктивної істини.

3. Принцип публічності також знаходить своє повне застосування в стадії досудового розслідування, оскільки слідчий виконує усі необхідні дії для з'ясування всіх обставин справи внаслідок веління закону, не ставлячи здійснення цих дій у залежність від наявності чи відсутності прохання зацікавлених осіб.

4. Забезпечення обвинувачуваному права на захист.

Право обвинувачуваного на захист на досудовом слідстві забезпечується реальними процесуальними гарантіями. Обвинувачуваний на досудовому розслідуванні має у своєму розпорядженні процесуальні права, використовуючи які він може захищатися від висунутого йому обвинувачення, наводити аргу-

менти і подавати докази для спростування обвинувачення чи для пом'якшення своєї відповідальності.

Право обвинувачуваного на захист на досудовому слідстві поставлено в більш вузькі рамки, ніж у суді, але воно є цілком реальним і дає обвинувачуваному можливість заперечувати обвинувачення.

5. Презумпція невинуватості обвинуваченого на досудовому слідстві діє повною мірою, як і взагалі протягом усього кримінального процесу, поки винуватість обвинувачуваного не доведена він вважається невинним; на обвинувачуваного не може покладатися обов'язок доведення своєї невинуватості. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях [5]. Загальне положення, що обвинувачуваний не отожднюється з винним, що обвинувачуваний — це особа, що обвинувачується в здійсненні злочину, але ще не визнана винною, виражає саме презумпцію невинуватості [6].

6. Планування ведення розслідування в справі.

Розслідування злочинів може бути успішним лише за умови, якщо воно ведеться планово. Планування розслідування є ефективним засобом упорядкування всієї багатогранної роботи слідчого, вносить у неї максимальну організованість, воно забезпечує цілеспрямоване і найбільш раціональне використання слідчим допомоги оперативно пошукових органів з метою швидкого і повного розкриття злочину і викорінювання обставин, що його обумовили [7]. Але планування розслідування не зводиться тільки до складання плану, воно є творчою роботою. Жоден план розслідування конкретної справи не може розцінюватися як догма. У процесі ведення розслідування нерідко буває необхідним доповнення чи зміна складеного плану. Тому під плануванням досудового розслідування мається на увазі динамічна, коректуєма в ході розслідування намітка слідчого по визначеній справі щодо обсягу, меж і предмета дослідження, обставин справи і послідовності провадження слідчих та інших дій.

7. Швидкість досудового розслідування.

Цей принцип укладається у вимозі, щоб момент суду над особою, що зробила злочин, був максимально наближений до моменту здійснення злочину. Звичайно, це залежить не тільки від слідчого, але і від суду, якому передана справа на вирішення. Однак головна умова швидкості процесу по кримінальній справі — це швидкість саме досудового розслідування, тому що поки справа не розслідувана цілком, суд позбавлений можливості прийняти його до свого провадження. Фактор часу в досудовому розслідуванні, тобто своєчасне виявлення, збереження, збирання і закріплення доказів, у багатьох випадках здобуває вирішальне значення в розкритті злочинів і встановленні об'єктивної істини. Тому швидкість досудового розслідування в справі здобуває принципове значення. Швидкість досудового розслідування означає, що кожна кримінальна справа повинна розслідуватися повною мірою, але максимально оперативно. Вона знаходить своє вираження, насамперед у тих термінах, що встановлені законом для ведення розслідування.

8. Індивідуалізація досудового розслідування.

По одній справі можуть розслідуватися лише визначені злочинні дії, що відокремлюються від інших злочинів по об'єктивних і суб'єктивних ознаках. У виді загального правила кожен окремий злочин розслідується самостійно. Тільки при ідеальній сукупності злочинів обов'язкове ведення єдиного розслідування, оскільки вони утворюються одним загальним протиправним діянням і складають одне складне обвинувачення. Коли ж мова йде про реальну сукупність злочинів, то слідче провадження по кожному з них може строго індивідуалізуватися.

Чітка індивідуалізація розслідування, навпаки, полегшує правильне визначення його напрямку, виключає можливість надмірного і невиправданого розширення обсягу розслідуваної справи, забезпечує цілеспрямованість, швидкість і повноту розслідування, а тим самим — встановлення об'єктивної істини в справі.

9. Неприпустимість розголошення даних досудового розслідування.

Закон передбачає, що «дані досудового розслідування можуть бути віддані гласності лише з дозволу слідчого чи прокурора й у тім обсязі, у якому вони визнають це можливим» (ст. 121 КПК) [8]. У силу даного правила будь-які фактичні дані, що зібрані органами досудового розслідування по тій чи іншій кримінальній справі, можуть оголошуватися тільки з дозволу цих органів. Неприпустимість розголошення даних досудового розслідування диктується різними причинами, оскільки передчасне розголошення даних досудового розслідування може паралізувати роботу слідчого, утруднити збирання і перевірку доказів. Особа, що зробила злочин, довідавшись про успішність розкриття вчиненого, може сховатися, знищити сліди свого діяння, підготувати штучні докази своєї невинуватості. Передача даних розслідування одним свідком іншому може привести до того, що останній буде давати показання з чужих слів про відомості, що взяті з самої ж кримінальної справи і т. д.

Таким чином, питання про допустимість чи неприпустимість розголошення даних, що мають у слідчому провадженні, зважається самим слідчим чи прокурором в залежності від конкретних обставин і умов розслідування даної справи.

10. Практичне здійснення принципу одноосібності в розслідуванні не тільки забезпечує персональну відповідальність слідчого за всі дії і рішення, прийняті в ході розслідування, але і створює умови для того, щоб дії, пов'язані з встановленням істини, замикалися на слідчому. Слідчий зосереджує всю інформацію по справі, осмислює її і будує відповідні висновки.

Тільки при індивідуальній відповідальності слідчого за провадження по справі забезпечується планомірність у вивченні фактів, формується відповідна дійсність картини події.

Література

1. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса. — М., 1971. — С. 25.
2. Стрёмовский В. А. Актуальные проблемы организации и производства предварительного следствия. — Краснодар, 1978. — С. 74.

3. Шейфер С. А. Предварительное следствие: общие условия и основные этапы производства. — Куйбышев, 1986. — С. 4.
4. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: Навч. посіб. — К.: Юрішком Інтер, 2003. — С. 48.
5. Конституція України. — Донецьк: БАО, 1997. — С. 27.
6. Касумов Ч. С. Презумпція певиповности в советском праве. — Баку, 1984. — С. 43.
7. Жогин П. В., Фаткуллин Ф. П. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. — М., 1965. — С. 80.
8. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: Науч.-практ. коммент. / Под общ. ред. В. Т. Мажаренко, Ю. П. Алешина. — Х.: Одиссей, 2003. — С. 346.

УДК 343.352(477)

О. В. Логінов,
*здобувач кафедри кримінального права, кримінального процесу
та криміналістики ОНУ ім. І. І. Мечникова*

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДАВАННЯ ХАБАРА ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Одна з найістотніших змін у відповідальності за хабарництво є така: «дача хабара» (ст. 170 Кримінального кодексу України 1960 р.) змінилася на «давання хабара» (ст. 369 нового УК України).

Частина 1 ст. 369 Кримінального кодексу України (далі КК України), передбачивши відповідальність за вчинення такого діяння, як давання хабара, не розкриває цілком його поняття і змісту.

У теорії кримінального права давання хабара визначається, з огляду на диспозицію статті Кримінального кодексу, яка передбачає відповідальність за одержання хабара, як передача службовій особі особисто, чи через посередників хабара (матеріальних цінностей, майнових благ та інших вигод) за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, або третіх осіб дій, що їх службова особа (одержувач хабара) могла чи повинна була виконати з використанням свого службового становища.

Проблема, яка виникає при аналізі складу злочину, передбаченого ст. 369 КК України, полягає в обґрунтованості віднесення дачі хабара до службових злочинів. Відповідно до закону суб'єктом давання хабара може бути будь-яка особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Отже, для кваліфікації давання за ст. 369 КК України не потрібно, як це вимагається, скажімо, для кваліфікації інших службових злочинів, у тому числі передбачених ст. 368 КК України, щоб винний був посадовою особою. За таких обставин віднесення давання хабара до службових злочинів має умовний характер. Сам по собі факт розміщення цього злочину у главі «Злочини у сфері службової діяльності» не є достатньою підставою того, що давання хабара — службовий злочин у правовому розумінні цього слова. Більш того, якщо розглядати давання хабара абстраговано від інших злочинів, що охоплюються поняттям «хабарництво», то цей злочин аж